

XAMSACHILIK AN'ANASI VA ISHQIY DOSTONLARNING UNDAGI O'RNI

Fariza Tohirova Rustamjon Qizi

Samarqand davlat universiteti

Tayanch doktoranti

Annotatsiya: Ushbu tezisda Xamsachilik an'anasi Sharq adabiyotining muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, u turli davrlarda ijod qilgan shoirlarning beshlik asar yaratish an'anasini ifodalaydi. Ushbu an'ana, ayniqsa, ishqiy dostonlar bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ular orqali muhabbat, axloqiy qadriyatlar, insoniy fazilatlar va hayotiy haqiqatlar aks ettiriladi. Xamsachilikning asosiy vakillari Nizomiy Ganjaviy, Alisher Navoiy va boshqa ko'plab shoirlarning ijodida ishqiy dostonlar markaziy o'rin tutgan bo'lib, bu asarlar adabiy-estetik jihatdan yuksak darajada namoyon bo'lgan. Ushbu maqolada xamsachilik an'anasining shakllanishi, rivojlanishi va undagi ishqiy dostonlarning o'rni tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: xamsachilik, an'ana, ishqiy doston, Sharq adabiyoti, Nizomiy Ganjaviy, Alisher Navoiy, adabiy-estetik tahlil.

ASOSIY QISM

Xamsachilik an'anasining kelib chiqishi va rivojlanishi. Xamsachilik Sharq adabiyotida o'ziga xos adabiy hodisa bo'lib, u epik an'analarning chuqur ildizlariga ega. Ushbu an'ananing asoschisi sifatida Nizomiy Ganjaviy tilga olinadi, uning beshlik asarlari keyingi shoirlar uchun namuna bo'lib xizmat qilgan. Xamsachilik an'anasining rivojlanishi jarayonida har bir shoir o'ziga xos uslub va badiiy yondashuvni olib kirdi.

Ishqiy dostonlarning xamsachilikdagi o'rni va mavqei. Ishqiy dostonlar xamsachilik tarkibida muhim o'rin tutib, ular nafaqat muhabbat mavzusini yoritadi, balki insoniy qadriyatlar, axloqiy ideallar va falsafiy mushohadalarni ham aks ettiradi. Ushbu dostonlarda sevgi ramziy ma'noga ega bo'lib, u ilohiy ishq va ma'rifiy haqiqat bilan uyg'unlashtiriladi.

Alisher Navoiyning xamsachilikdagi hissasi va uslubi. Alisher Navoiy o'zining "Xamsa" asari orqali bu an'anani yuksak darajaga olib chiqqan shoirlardan biri bo'lib,

uning dostonlari insoniy muhabbatni, axloqiy yetuklikni va jamiyatdagi ma'naviy tamoyillarni yoritib beradi. Navoiy ijodida isqiy dostonlar nafaqat romantik tuyg'ularni, balki ma'naviy kamolot sari intilishni ham ifodalaydi.

Ishqiy dostonlarning badiiy-estetik jihatlari. Xamsachilik doirasidagi isqiy dostonlar nafaqat mazmun, balki shakl va badiiy san'at vositalari jihatidan ham yuksak darajada namoyon bo'ladi. Shoirilar she'riy san'atlar, ramz va tamsillar yordamida sevgi tushunchasini chuqur falsafiy tahlil qilishga harakat qilganlar. Bu asarlar obrazlilik, majoziy ifoda va musiqiy ohangdorlik bilan ajralib turadi.

Alisher Navoiyning "Xamsa" tarkibidagi **"Farhod va Shirin"** dostoni xamsachilik an'anasi va isqiy dostonlarning mohiyatini yorqin namoyon etuvchi misollardan biri sifatida qaralishi mumkin. Ushbu doston faqatgina ikki yosh o'rtasidagi muhabbat hikoyasi emas, balki insoniy matonat, ma'rifat va komillik sari intilish timsoli sifatida talqin qilinadi.

1. Ramziy ma'nolar va ishq falsafasi

Farhod va Shirin o'rtasidagi muhabbat oddiy dunyoviy sevgi emas, balki ilohiy haqiqat sari yo'l sifatida aks ettiriladi. Farhodning Shirin uchun tosh kesib, suv chiqarishi ramziy ma'noga ega bo'lib, u muhabbat yo'lida insonning jismoniy va ma'naviy sinovlardan o'tishini anglatadi.

Misol:

Farhod g'am tortar, magar oshiq ani, Kim najot istar anga dard ichra oni.

Bu misralar orqali Navoiy muhabbatni insonni poklaydigan va uni yuqori martabaga ko'taradigan kuch sifatida tasvirlaydi. Farhod muhabbat tufayli nafaqat fidoyi bo'ladi, balki ma'naviy yetuklik sari yo'l oladi.

2. Ijtimoiy va axloqiy tahlil

Farhod obrazi faqatgina oshiq qahramon sifatida emas, balki ijtimoiy o'zgarishlarni amalga oshiruvchi, insoniyatga manfaat yetkazuvchi shaxs sifatida ham gavdalanadi.

Uning tog'ni teshib suv chiqarishi – muhabbatning jamiyat uchun ham foydali

bo'lishi mumkinligini ko'rsatadi. Bu yerda sevgi va fidokorlik shunchaki shaxsiy his-tuyg'u emas, balki umumbashariy qadriyat sifatida talqin etiladi.

Misol:

Farhod erdi, senga shodlik tuhfa, Biroq dunyo ichra bo'lmadi vafo.

Bu satrlarda Navoiyning dunyo va muhabbat haqidagi falsafiy qarashlari ko'rinadi. Muhabbat fidokorlik va shijoat orqali insonni yuksaklikka olib chiqadi, biroq dunyoning bevafo ekani ham unutilmaydi.

3. Ishqiy dostonning badiiy-estetik uslubi

Dostonning badiiy jihatlari ham nihoyatda go'zal. Navoiy tashbeh va tamsillardan mohirona foydalanadi. Shirin go'zallik timsoli bo'lsa, Farhod kuch-qudrat va matonat timsolidir. Lekin muhabbat faqat tashqi husn yoki jismoniy kuch emas, balki ruhiy kamolot bilan ham bog'liq ekanini shoir ko'rsatib o'tadi.

Misol:

Guldek erur yor visolin umid, Ammo bahorning ham bor ayriliq qasidi.

Bu misralarda sevgi bahorga qiyoslanadi, lekin har qanday bahorning o'z qish fasli borligi kabi, har bir muhabbat ham sinovlarga duch keladi. Bu esa inson hayotidagi real voqelikni aks ettiradi.

XULOSA

Bugungi kunda ham "Farhod va Shirin" dostoni insoniy fazilatlarni ulug'lash, ishqning inson ruhiy olamidagi o'rnini anglash nuqtayi nazaridan ahamiyatini yo'qotmagan. Muhabbat faqat shaxsiy manfaat emas, balki insonni yetuklik sari yetaklovchi kuch sifatida qabul qilinadi. Farhod o'z sevgisidan nafaqat o'zi uchun, balki butun jamiyatga foyda chiqarishi bilan ajralib turadi.

Ushbu doston xamsachilik an'anasining nafaqat badiiy, balki falsafiy va axloqiy jihatdan ham yuksak namunasi bo'lib, uning mohiyatini zamonaviy hayot bilan bog'lash mumkin. Muhabbat va fidokorlik bugungi kun uchun ham dolzarb mavzuligicha qolmoqda.

Xamsachilik an'anasi Sharq adabiyotida yuksak badiiy va falsafiy qadriyatlarni aks ettiruvchi yo'nalish bo'lib, uning tarkibidagi isqiy dostonlar muhabbatni faqat romantik tuyg'u sifatida emas, balki insoniy kamolot sari yetaklovchi kuch sifatida talqin qiladi.

Alisher Navoiyning "Farhod va Shirin" dostoni ushbu an'ananing yorqin namunasi bo'lib, unda ishq insonni ruhiy yetuklik, fidokorlik va jamiyatga manfaat yetkazish sari undovchi omil sifatida gavdalanadi.

Dostonning ramziy va falsafiy ma'nolari muhabbatning inson hayotidagi o'rnini keng qamrovda yoritadi. Farhodning fidokorligi, Shirin obrazi orqali ifodalangan go'zallik va Navoiy yaratgan badiiy-estetik mukammallik bugungi kunda ham dolzarb bo'lib qolmoqda. Isqiy dostonlar bizni nafaqat sevgi, balki adolat, vafodorlik, irodali bo'lish kabi umuminsoniy qadriyatlar haqida ham o'ylashga undaydi.

Zamonaviy adabiyot va madaniyatda ham xamsachilik an'anasi turli shakllarda davom etmoqda. Sevgi va fidoyilik, go'zallik va ma'naviyat, hayot va sinovlar kabi mavzular hozirgi davr ijodkorlari uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois, xamsachilik faqat tarixiy adabiy meros emas, balki har bir davrda o'z ma'naviy va axloqiy dolzarbligini saqlab qoladigan ulkan madaniy hodisadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Navoiy, A. Xamsa. – Toshkent: Fan, 1991.
2. Hojiev, A. Alisher Navoiy poetikasi. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2001.
3. G'afurov, A. Sharq adabiyoti va xamsachilik an'anasi. – Toshkent: Ma'naviyat, 2010.
4. Jo'rayev, N. Alisher Navoiy dostonlari tahlili. – Toshkent: Yozuvchi, 1985.